

TVÆRFAGLIGHED ER KOMPLICERET
 En omtale af Arne Friemuth Petersens
Træk af individuationens psykologi

Hans Vejleskov
 Danmarks Lærerhøjskole

Denne omtale bygger på min opposition ved Arne Friemuth Petersens forsvar af sin disputats d. 28.4.1993. Der gives først en oversigt over arbejdet og dernæst stilles spørgsmål til dele af det, idet den anden opponert, I.K.Moustgaard, stillede spørgsmål til andre dele, specielt om forfatterens forståelse af »problemløsning«.

Arbejdets kompleksitet kan foreløbigt illustreres på i det mindste tre måder, nemlig ved dets tese, ved sammensætningen af det samlede arbejde og ved hovedafhandlingens opbygning og relation til de øvrige arbejder.

Tesen fra bogens side 1 fremgår af denne opstilling:

Om disse 3 fænomener

- A. Biologisk Individualitet
- B. Personlighed og
- C. Jeg-Opfattelse

gælder, at de

- 1) har forskellig bio- og psykogen oprindelse, og
- 2) fungerer som komplekse kontrolsystemer.
- 3) A & B er opstået tidligt i individuationsprocessens udvikling via arters og individers problemløsning, mens
- 4) C kun kommer til fuld udfoldelse hos mennesket.
- 5) Der er løbende dynamisk interaktion mellem de 3 systemer, behersket af såvel opad- som nedadgående kausalitet.

Allerede heraf ses, at arbejdet anlægger både bio- og psykogenetiske synspunkter, at det bevæger sig ind på centrale punkter i både udviklingspsykologien og den almene psykologi, jvf. »problemløsning«, »personlighed« og »selv«, og at det tillige er filosofisk. Arne Friemuth Petersen nævner da også i sit forord, at han i høj grad har hentet inspiration hos så forskellige forskere som Leo Buss (»The Evolution of Individuality«), S.Epstein (»The Self-Concept revisited...«), Karl Popper (»Die beiden Grundpro-

bleme der Erkenntnistheorie« & »The Self and Its Brain«) og G. Wächtershäuser (»Before Enzymes and Templates«).

Bogens opbygning og relationer til de øvrige arbejder

Bogen kan naturligt deles i følgende fem afsnit:

- I kapitel 1-3 (side 3-19) defineres begreberne »selv«, »personlighed« og »biologisk individualitet«
- I kapitel 4 (side 20-28) behandles den biologiske individualitets udvikling, og
- i kapitel 5 (side 29-69) personlighedens oprindelse.
- I kapitel 6-7 (side 70-123) er emnet »bevidstheds-individuation« og selvets oprindelse i den.
- I det afsluttende kapitel 8 (side 124-143) behandles endelig begreberne adfærd og handling og forholdet mellem dem.

Afgrænsningen i 1. afsnit af de tre hovedbegreber – »selv«, »personlighed« og »biologisk individualitet« – forekommer klar, når det hedder:

Selvet er den enkeltes jeg-opfattelse set indefra, altså et privat fænomen;
Personligheden er det indtryk, andre kan danne sig af en person, og altså et mere offentligt fænomen;
Biologisk individualitet er den biologiske basis for personligheden.

»Selv« og »personlighed« adskilles altså *fænomenologisk*: »Selvet« – eller ens »selv« – foreligger umiddelbart (for ens bevidsthed) som noget stedse nærværende, men indirekte, – hedder det (side 9-10):

»Selvet røber sig snarere gennem de oplevelser, der ledsager kreativ problemløsning såsom formulering, udførelse, forsøg på gennemførelse, revidering eller opgivelse af planer for egne aktiviteter, herunder planer for arbejde, livsførelse, fritid mv. Det er således ikke givet, at en person har med sit selv at gøre, når han eller hun oplever en eller anden kropslig smerte, hvorimod selvet næsten altid vil være involveret, når en person f.eks. prøver »at komme over« et smerteligt tab eller blot dette at have »tabt ansigt« i en vigtig social sammenhæng ...« (side 10).

»Personligheden« er på den anden side *andres* oplevelse eller opfattelse af en, og den fremtræder normalt kun for en selv via andre menneskers beskrivelser af en.

»Personlighed« og »biologisk individualitet« adskilles derimod *funktio- nelt*. Når spørgsmålet om »det unikke« contra »det typiske« tages op (side 16), gøres det for at vise, at dette er et problem både mht. biologisk og

mht. personlighedspsykologisk karakterisering. Men det centrale er, at

»... personlighed ... kan anskues som den biologiske individualitets operative eller eksekutive enhed – dvs. et adfærdsrepertoire, der skal sikre tilfredsstillelse af de enkelte individers artstypiske ... og individspecifikke behov« (side 16).

Dette skal tages op senere i forbindelse med overvejelser over, hvor rimeligt det er at reducere »personligheden« (der jo før blev defineret som det indtryk andre kan danne sig af et individ) til et *adfærdsrepertoire*, der delvist er dannet som resultat af den enkeltes problemløsningsforsøg, og som kommer til udtryk i ekspresiv adfærd.

I 2. *afsnit* – dvs. kapitel 4 – er hovedsagen en argumentation for, at den biologiske individualitet kan antages at være opstået helt tilbage i urdyrenes tid, hvor metaboliske processer var selektionsenheden. Denne antagelse indebærer, at der helt fra begyndelsen i dyrerigets udviklingshistorie har været diskrete individer og individspecifik vækst, samt at selv nok så primitive individer har været udstyret med mål i form af behov, som har været stabile over generationer. Dette sidste fremhæves, fordi *behov* efter forfatterens – og Karl Poppers – opfattelse igen logisk set indebærer eksistensen af *valg* mellem forskellige muligheder for *problemløsning*, – og »problemløsning« er et nøglebegreb i dette arbejde.

I fortsættelse heraf er 3. *afsnit* (kapitel 5) en fremstilling af, at personligheden kan siges at have sin oprindelse i automatiserede adfærdsmønstre. Dette sker i forbindelse med intet mindre end en »mobilisering af grundelementerne i en indlæringsteori« (side 29) og med udgangspunkt i 2. afsnits tese om, at personligheden er resultatet af det enkelte individs løbende problemløsninger.

Tankegangen er – her meget forenklet sagt – denne: Det enkelte individ kommer løbende ud for, at forprogrammeret adfærd ikke slår til mht. at tilfredsstille deres behov under skiftende livsomstændigheder. Individet forsøger at finde løsninger, og indarbejder derved – ved løbende selektion nye færdigheder, der efterhånden automatiseres. I den forbindelse spiller *leg* hos dyreunger som hos menneskebørn en rolle mht. at finde på nye løsninger. Og udviklingen af *sproget* ses som et eksempel på en sådan nyskabelse via legende problemløsning. To af præses' eksempler skal nævnes, da de er oplysende for hele tankegangen:

En dreng, som i alderen 1-13 mdr. absolut ikke var udsat for indgreb fra de voksne mht. motorisk udvikling, men helt kunne følge sin egen kurs mht. at gribe, krybe, sidde osv. Han blev f.eks. ikke sat op i barnevognen eller sat på en høj stol, men han havde nok af udfordrende ting omkring sig. Han blev meget tidligt motorisk sikker og kropsbevidst,

og blev i øvrigt harmonisk og selvstændig. Dette resumeres udmærket (side 37), og det fremhæves bl.a., at den såkaldte »gentagelsestvang« snarere svarer til »forsøg-fejlen«, samt at der meget tidligt kan iagttages personligt karakteristiske måder at kravle og gå på hos vuggestuebørn.

En anden dreng lærte i 1;5 - 2;4-årsalderen at drikke af kop, ligeledes uden direkte indgreb fra voksnes side, og forløbet beskrives nøje (side 41). Her fremhæves bl.a., at »legende gentagelse« synes mere effektiv end »alvorlig gentagelse«, samt at der også hos voksne mennesker kan iagttages individuelle måder at føre en kop til og fra munden på.

Herefter omtales (side 44 f) mere eller mindre klassiske undersøgelser over forholdet mellem perception og muskeltonus, over »fantomlemmer« og over oplevet »kropsbillede« – altsammen »indici for personlighedens motoriske oprindelse«; dette er mest nærliggende mht. det første, mens »fantomlemmer« og »kropsbillede« snarere har med selvopfattelse at gøre end med andres oplevelse af personen og dennes adfærdsrepertoire. Arne Friemuth Petersen synes imidlertid at være af den opfattelse, at i visse situationer fremtræder »personligheden« også for personen selv, – hvilket umiddelbart synes at gøre det vanskeligt at gennemføre afhandlingens skelnen mellem »selv« og »personlighed«.

Side 49 f. gives nogle neuropsykologiske overvejelser og en redegørelse for Stockmeyers teori om, at den motoriske udvikling kan beskrives ved 4 trin mht. samspil mellem to forskellige motoriske systemer. Endelig behandles så »personlighed i dyreriget« (side 59 f), bl.a. i forbindelse med mere eller mindre dominerende individer og de erfaringer mht. at opføre sig aggressivt hhv. frygtsomt, som de gør sig og har gjort sig. Der refereres her til Anne Rasa, som bruger en lidt anden terminologi (side 65n), hvorfor den afsluttende diskussion om, hvorvidt dyr kan siges at have et »selv«, kan virke lidt forvirrende.

Hermed er vi så fremme ved emnet for *afsnit 4* (kapitel 6-7), – nemlig »selvet« og hvordan dets dannelse forudsætter »bevidsthedsindividuation« (kap. 6), samt hvordan det kan forstås som »en teorikonstruktion« (kap. 4), hvorved sprog og kommunikation bliver centrale begreber.

Kapitel 6 favner selv efter denne afhandlings målestok meget vidt, idet vi inden for 6 sider går fra at iagttage en »decerebreret« kat til at blive indført i Poppers »treverdenslære«. Hovedtanken er, at bevidstheden i sine tidligste former er knyttet til *forudgriben* og *forventen*, og idet vi taler herom, må vi, foruden det fysisk-kemisk-neurologiske system, antage eksistensen af »ikke-udstrakte kræfter«. Det konkluderes foreløbigt (side 80), at

»det forekommer plausibelt, (1) at bevidstheden udvikle sig som et navigationsredskab hos mobile dyrearter, og (2) at den efterfølgende

udvikling af et individuering selv-system muliggjorde, at i hvert fald homo sapiens relativt frit kunne vælge livsform«.

Stadig med udgangspunkt i Poppers teori skitseres derefter, hvordan »personligheden« kan opfattes som et spørgsmål om *problemløsning*, jvf. nedenstående skema, der illustrerer, at både »instruktion« fra artstypiske programmerede bevægelsesmønstre og fra imitation af artsfæller

Problemløsningen er	Opadgående kausalitet	Nedadgående kausalitet
indirekte	Instruktion fra genmaterialet (artstypiske organstrukturer; spontan adfærd)	Selektion på genmaterialet (naturlig selektion af nye helheder)
direkte	Instruktionsindlæring (imitation; tradition mv.)	Selektion på problemløsningsforsøg (fejleliminering; improvisation; sprogbrug; valghandlinger)

og »selektion« af uhensigtsmæssige reaktioner indgår i den individualisering af adfærdsrepertoiret, som kommer til at karakterisere den enkelte, og altså udgøre vedkommendes »personlighed«. – Når det derimod drejer sig om »selvet«, vil dets indhold

»blive bestemt af nedadgående kausalitet fra barnets egen problemløsning og egenaktivitet, dets sprog- og symbolbrug, selvvalgte planer for handling og interesser, der ganske vist i varierende udstrækning, gennem opadgående kausalitet (imitation og instruktion) kan blive påvirket af andres interesser og eksempel« (side 83).

Kapitel 7 går derfor nærmere ind på sprog og kommunikation for at udbygge dette og for specielt at begrunde påstanden om, at »selvet« kan anskues som »en teorikonstruktion«. Igen med udgangspunkt i Poppers teori fremhæves, at andres mellemkomst er afgørende for selvbevidsthedens udvikling: Sideløbende med, at det lille barn gør sig formodninger om tingene i verden, begynder det også at danne sig teorier om sig selv (side 88). Nu havde det måske været mere naturligt at sige »forestillinger« i stedet for »teorier«, men synspunktet er i øvrigt i overensstemmelse med megen anden udviklingspsykologi.

Herefter er det så sproget – noget specielt menneskeligt – der tages fat på, idet en række undersøgelser, som forfatteren har foretaget, bliver lagt frem. Undersøgelserne drejer sig om autistiske børn, og der refereres også til artikel 3 og især 7. Tanken er, at hvis autistiske børn har ringe eller manglende udvikling af kommunikation og sprog, skulle deres »selv« også være uudviklet. Undersøgelserne synes bl.a. at godtgøre følgende:

- Autistiske børn har langt færre ikke-sproglige udtryk som f.eks. pegen.
- Deres sprogudvikling er klart ringere end normale børns.
- Der er sammenhæng mellem graden af sproglige vanskeligheder og graden af vanskeligheder mht. at genkende menneskelige følelsesudtryk på billeder.
- Autistiske børns »rum-tid-orientering« – f.eks. evnen til at finde en ting, som de for et stykke tid siden havde fat i – er relativt ringe.
- Mht. øjenkontakt med og »kooperative øjekast« til kammerater er de sjældnere hos autistiske børn, og des sjældnere, jo mindre de i øvrigt synes at være kommet mht. selv- udvikling.

Med denne understregning af sprogets betydning – dvs. »betydningen af at kunne sætte symboler på det »spejlbillede« af sig selv, som andre kommunikerer til det«, som det hedder (side 115) – lægger forfatteren sig op ad det, I.K.Moustgaard har kaldt »den generelle Whorf-effekt« vedrørende »sprogets magt over tanken«. Men Arne Friemuth Petersen understreger (side 122) også, at det ikke kun er selve dette at interagere og kommunikere, der betinger udvikling af selvet. – Den udvikling forudsætter også den *pretenderen* eller »laden-som-om«, som ses i små børns symbol- eller fantasilege, og som så at sige konkretiserer deres forestillinger, antagelser, hypoteser eller »teorier« om sig selv og andre. Det forekommer interessant, at *begge* sider af sproget, den kommunikative og den repræsenterende, således medinddrages.

I bogens sidste kapitel (*afsnit 5*) gælder det som nævnt spørgsmålet om begreberne »adfærd« og »handling«, hvor forfatteren (side 126-127) mener at kunne skelne mellem dem »på teoretisk baseret, funktionel måde«. Det centrale synes at være, at handling knyttes til *valg* og er styret af *selektive* processer, mens adfærd er styret af *instruktive* processer og som regel udføres *på automatiseret vis*.

Nogle spørgsmål

Dette arbejde er kompliceret, tværfagligt og særdeles omfattende. Derfor kan det umiddelbart virke urimeligt at efterlyse noget, der *ikke* er medinddraget. På den anden side er det nærliggende at efterlyse teoridannelser, som forekommer en at være relevante, – nemlig:

- Heinz Werners teori
- Jean Piagets teori
- en teori om selvbiografien, og
- visse forsøg på – tværfagligt – at opstille en handlingsteori.

Mht. Heinz Werner er hans teoridannelse vel den mest »komparative« og den mest »holistiske«, der overhovedet foreligger. I »Comparative Psychology of Mental Development« fra 1948 trækkes – som i denne afhandling – paralleller fra fylogenetisk til ontogenetisk udvikling samt til »udviklingen« fra syg til sund sjælelig tilstand. I »Symbol Formation« fra 1963 har vi en nøje sammenligning mellem udviklingen af det motoriske og det sproglige udtryk hos små børn. Og mellem disse to skabte Werner, sammen med Wapner, den »sensorisk-toniske teori« om perception. – Det er således nærliggende at spørge, hvorfor der ikke refereres til dette.

Mht. Jean Piaget er der ganske vist *en passant* på side 90 en reference til den til dansk oversatte »Six etudes ...«, men absolut ingen egentlig behandling, hverken af hans minutiøse observationer af imitation og eksperimenteren i de første leveår og af den tidlige symboldannelse og symbolleg i 1½-3-årsalderen, eller af de betydelige værker, hvormed han afsluttede sin imponerende karriere, – dels »Biology and Knowledge« fra 1974, hvormed han så at sige slutter ringen og går tilbage til sit biologiske udgangspunkt, – og dels »La prise de conscience« fra 1979, hvori han helt klart lægger frem, at ud over udviklingen op gennem de forskellige stadier mht., hvordan der »opereres«, er der – på alle stadier – en større eller mindre grad af *bevidstgørelse*. – Så også her er det nærliggende at spørge, om der er foretaget et bevidst fravalg, eller om udeladelsen er et spørgsmål om »stoftrængsel«.

Med »en teori om selvbiografien« tænker jeg på et arbejde, der udkom i 1983, skrevet af en gruppe »narrative teologer«, og omhandlende selvbiografiske tekster¹. Hovedtanken er, at »en egentlig selvbiografi« er en tekst, hvori forfatteren så at sige skaber sig selv, og at dette forudsætter, at der er udviklet et *begreb om personlig identitet*. Dette sidste begyndte man først at udvikle i slutningen af 1700-tallet. Hvis dette at skabe eller opbygge (et billede af) sig selv ved at skrive en »egentlig« selvbiografi svarer til, hvad præses kalder »at opstille en teori om sig selv«, – så er for det første selvbiografisk materiale altså relevant for en sådan undersøgelse af »personlighed« og »selv«, som præses foretager, og for det andet er der altså ikke blot en fylogenetisk, men også en *kulturhistorisk* udvikling at tage i betragtning. Dette kunne det ligeledes være interessant at have fået nogle overvejelser over i denne sammenhæng.

Hvad endelig handlingsteori angår, tænker jeg især på et særnummer af tidsskriftet »Human Development«², hvor en række forskere fra højst forskellige discipliner belyser spørgsmålet om begrebet »*handling*« i et forsøg på at opstille en »handlingsteori« (»an action theory«). Nogle kommenterer Jürgen Habermas, der jo har fremlagt en kategorisering af forskellige typer handlinger, herunder kommunikationshandling; andre fremhæver, at fra en psykoanalytisk synsvinkel må man fastholde eksistensen af ubevidste motiver; atter andre tager – med udgangspunkt i den sprogfilosofiske »talehandlingsteori« – fat på spørgsmålet om *intentionalitet*; endelig er andre inde på, at intentionen med en given handling er,

hvad Rubin ville have kaldt »et letopdukkeligt emne«. Fælles synes at være en forestilling om, at en mere eller mindre bevidst foreliggende intention er det, som skiller »handling« fra anden »adfærd«.

I kapitel 8 er det imidlertid dels som om, Arne Friemuth Petersen mener at være ene om at ville adskille adfærd og handling, og dels er det som om, han er af den opfattelse, at der er tale om en gradsforskel mht. antallet af »frihedsgrader«. – Hovedpunktet er, at *set fra den agerendes synspunkt* er der færre frihedsgrader i adfærd end ved handling; dette er naturligvis et andet spørgsmål end Søren Kierkegaards tanker om, at menneskets frihed er absolut, hvilket berøres lidt senere i bogen.

Efter denne efterlysning af inddragelse af forskellige andre synspunkter skal jeg nu opholde mig ved tre forskellige spørgsmål, som jeg finder væsentlige, – og først spørgsmålet om *definitionen af »personlighed«*, som behandles adskillige steder i afhandlingen:

1. Side 3: Personlighed = det helhedsindtryk, andre kan danne sig af en person ud fra dennes adfærd.
2. Side 15: Personligheden ... kommer til udtryk i den ekspressive adfærd.
3. Side 16: Personligheden = et komplekst adfærdssystem, der for en stor dels vedkommende ubevidst koordineres i forbindelse med aldersbestemte konfrontationer med omverdenen ...
4. Side 16: Personligheden = den biologiske individualitets operationelle eller eksekutive enhed, dvs. et adfærdsrepertoire, der skal sikre tilfredsstillelse af .. behov.
5. Side 47: »Kropsbilledet« (=) personligheden = en art perceptuel konstans, kan tænkes at være det dimensionsmål, som hver enkelt *ubevidst* projicerer ud på virkeligheden.
6. Side 115: SELV-udviklingen begynder, ».. når barnet kan sætte symboler på det »spejlbillede« af sig selv, som andre kommunikerer til det«. – Men det, der kommunikeres, er vel »personligheden«(?)

Først får vi altså selve definitionen af *personlighed*, der – som tidligere nævnt – anlægger et fænomenologisk kriterium i adskillelsen fra *selvet*. I nr. 2 – der ikke er fri for at have tautologisk karakter – præciseres, at helhedsindtrykket fås via iagttagelse af adfærd.

I nr. 3 foretages dels en nærmere beskrivelse: det er et adfærdssystem, – og dels gives en *forklaring*, idet det systematiske siges at ligge i ubevidst koordinering. I nr. 4 får vi så yderligere en *funktionel* forklaring samtidig med, at forholdet til *den biologiske individualitet* præciseres.

Nr. 5 forudsætter, at *personligheden* også kan være et »helhedsindtryk«, man danner af sig selv. – Spørgsmålet er så, hvordan det adskilles fra *selvet*? – At man har en mere eller mindre konstanspræget oplevelse af sig selv, som man ser ud, som man bevæger sig osv., er der næppe tvivl om, og

det nævnes da også, at det ikke sjældent er belastende for mennesker, når deres »kropsbillede« (= *personlighed* (?)) ændres brat pga. ulykke eller sygdom.

Med nr. 6 bliver det for alvor indviklet, for nu er der tale om, at A f.eks. taler om det indtryk, han får af sig selv via B's kommunikation af sit indtryk af A (altså B's kommunikation af A's personlighed).

Det næste punkt, der skal diskuteres, er *spørgsmålet om leg*, som især behandles i bogens afsnit 3 i forbindelse med tesen om, at *personligheden* er oprundet af automatiserede adfærdsmønstre via en indlæring, hvorom han »mobiliserer grundelementerne« til en teori.

Mange udviklingspsykologer mener, at børn og dyr leger, fordi det er morsomt, og at man hverken bør søge efter formål i en konkret leg eller lægge et overordnet formål ned over »legen i almindelighed«. Det viser sig snart, at forfatteren mener, at børn og dyreunger leger, fordi legen er en form for problemløsning, og at denne legende problemløsning videre tjener til at fremme mulighederne for at løse virkelige problemer. Dette vil blive opfattet kontroversielt af de mange, der opfatter leg som en fri, skabende og formålsløs virksomhed, eller som opfatter den som en virksomhed, der især hænger sammen med den følelsesmæssige og sociale udvikling. – Bliver det ikke for »intellektualistisk«, når det ligefrem hedder, at »livet er problemløsning«, og at småbørns aktiviteter er rettet mod søgen efter regelmæssigheder, – og når leg primært sammenholdes med udforskning ?

I denne forbindelse opdeles udforskning – hos såvel dyr som mennesker – først i heterotelisk og autolektisk udforskning (dvs. henholdsvis instrumental og autonom), hvorefter den sidste form igen deles i specifik og diversiv udforskning (dvs. overvejende sansemæssig henholdsvis mere eksperimenterende). Det er den sidste, den autonome, men eksperimenterende form for udforskning, der nærmer sig egentlig problemløsning. Herom hedder det lidt nærmere:

In cases where diversive exploration appears at all, it is always preceded by specific exploration and, depending upon the course of events, it may be mistaken for play. It is, however, revealing that the facial expression and bodily posture remain tense during specific exploration, whereas they become more relaxed during diversive exploration.

Dette forekommer en smule uklart, og senere slås det yderligere fast, at forskellen mellem leg og udforskning er, om personens interesse er rettet mod aktiviteten *per se*, eller om den er rettet mod resultatet af aktiviteten, – og Liebermann citeres for at sige

The positive feeling of pleasure, which accompanies all play activity, seems to be nature's way of keeping the player playing ... It is not

surprising, therefore, that the playing individual often casts aside all sense of danger and all inhibition in an attempt to be in on it while seeming as much at one with the play as with himself.

Spørgsmålet er, om vi ikke risikerer at få en uhensigtsmæssig teleologi ind i vor forståelse af udviklingen ved således at spørge om, *hvorfor* børn og dyr leger, og ved så vedholdende at ville tage legen som udtryk for, at personligheden (og selvet) har en bio-psykisk basis.

På den anden side må erkendes, at bogens eksempler på, at den såkaldte »gentagelsestvang«, om jeg så må sige, hverken er tvangsmæssig eller repetitionsagtig, er særdeles opbyggelige. De viser, at den detaljerede observation, som ethologien har udviklet, kan være til megen gavn i udviklingspsykologien, og de viser på ny – og på en ny måde, at børns udvikling ikke kan begribes, uden at man tager deres egen aktivitet i betragtning. – Også bemærkningerne om sammenhænge mellem forudgriben og fantasi- leg er interessante.

I artikel 6, som har den noget tunge titel, *On Emergent Pre-Language and Language Evolution and Transcendent Feedback from Language Production on Cognition and Emotion in Early Man*, tages udgangspunkt i Bühler og Popper, når det hævdes, at sprogets evolution skyldes, dels en gradvis tilegnelse af kommunikationsmåder (frembringelse af lyde af forskellig art) via eksperimenteren og *leg blandt børn og unge*, dels en overtagelse fra voksnes side af sådanne før-sproglige, orale kommunikationssystemer. Dvs. at noget så specifikt menneskeligt som vort sprogsystem tænkes at være resultatet af *leg*, af legende gentagelser og improvisationer, der i begyndelsen altså formodentlig ikke tjente til andet end social kontakt og fælles moro. – Dette synes jo umiddelbart at være ganske uden sammenhæng med teorier om, at når børn giver sig i kast med og gennemfører det imponerende projekt, det er at tilegne sig deres modersmål, skyldes det primært, at de fra første færd erfarer, at det er nyttigt for dem.

Det sidste spørgsmål gælder forholdet mellem sprog og tænkning og forfatterens undersøgelser af autistiske børn. Dette behandles i bogens kapitel 7 og i artikel 7 i forbindelse med en understregning af, at *selvets* udvikling afhænger af, at barnet tager del i kommunikation med andre mennesker.

Undersøgelserne illustrerer, at autistiske børn i alderen 3-12 år er endog meget langt fra normale børn mht. at udvise både ikke-sproglig og sproglig kommunikativ aktivitet, og at kun ét barn på 4 og ét barn på 12 år af de samme 12 børn var i stand til med held at imødekomme en opfordring til at finde en ting, de havde haft fat i for 5-10 min. siden. Sammenlignet med en gruppe normale 3-5-årige børnehavebørn havde de endvidere langt, langt ringere øjenkontakt med en voksen, som de f.eks. sad og lagde puslespil sammen med.

Den fjerde undersøgelse omfattede 25 normale 3-4-årige uden og 20 med visse sprogsvækkigheder efter en standard-prøve at dømme; de fik

nu den opgave at skulle finde det billede af et barn, hvor ansigtets følelsesudtryk passede med en given situation, som også var illustreret på et billede, og der blev fundet signifikant sammenhæng. Dette supplerer undersøgelser af Hobson, der viste, at autistiske børn har meget vanskeligt ved at opfatte følelsesudtryk, og Arne Friemuth Petersen bemærker da også, at den kan godtgøre, at selv beskedne variationer mht. sproglig færdighed synes at have indflydelse på dette. – Om alt dette er det nærliggende at spørge om tre ting:

For det første er der i undersøgelsen om blikkontakt og øjekast, hvor de 12 franske, autistiske børn sammenholdes med de normale, meget yngre danske børn, også en kategorisering af børnene mht., hvor meget deres selv er udviklet. I tabel IV (i bogen tabel 6 på p. 111) ordnes de autistiske børn netop mht. denne grad af selvudvikling, og der synes at være sammenhæng: de børn, der står i søjle A og ikke har udviklet et selv, har mindst visuel kontakt. – Men hvordan foretages denne kategorisering? – Hvad menes der med, at de to kategorier (hhv. interaktionsstrategi og selvudviklingsgrad) kan udskiftes med hinanden? Og hvorfor er det ikke interessant at medtage de normale, danske småbørns »selvudviklingsgrad«?

For det andet forekommer konklusionen af undersøgelsen om orientering i tid og rum at være diskutabel. Autistiske børn har utvivlsomt vanskeligere ved at samle sig om at finde en ting, de havde fat på for lidt siden, og deres rum- og tidslige perception og hukommelse er givetvis forholdsvis ringe. Men det er tvivlsomt, om resultatet af denne undersøgelse kan tages som indicium for, at det forholder sig sådan. Autistiske børn er jo altså også mindre tilbøjelige til at kommunikere, både i taler- og i lytterrollen, og det kan snarere tænkes at forholde sig sådan, at de ikke har villet eller ikke har kunnet opfatte opfordringen om at finde tingen.

Endelig er der for det tredje det mere generelle spørgsmål om *forklaringen*. Jeg skal undlade at komme ind på, om kausaliteten er opad- eller nedadgående, men blot holde mig til fremstillingen i bogen (p. 96) af årsagskæden for autistiske børn:

- Mgl. social-affektiv og førsproglig udvikling
- Mgl. adekvat kommunikativt modspil
- Mgl. sprogudvikling
- Danner ikke forventninger og »teorier«
- Får ikke feedback på disse
- Mgl. selvudvikling

Forfatteren karakteriserer selv dette således (p.98ø):

Nærværende arbejdshypotese om autisme er altså *interaktionistisk* i den forstand, at den antager at manglen på kommunikativ aktivitet hos barnet udelukker formulering af forventninger og teorier, som igen udelukker den *feedback* herfra som ifølge Popper er nødvendig for dannelsen af

et selv, – hvilket tilsammen fører i autistisk retning. Hypotesen tager hensyn til, at den manglende ... kommunikation kan bero på kognitive og perceptuelle mangler ... Endvidere åbner hypotesen for muligheden af, at barnets omgivelser kan modvirke den autistiske udvikling ...

Det synes ikke ganske klart, hvad der ligger i, at »hypotesen tager hensyn til, at den manglende kommunikation kan bero på kognitive og perceptuelle mangler«. Endvidere kan udsagnet om, at arbejdshypotesen er *interaktionistisk*, få en til at overveje, om der ikke er risiko for at bruge »interaktion« som en art pseudoforklaring, når både sprogtilegnelse og sprogbrug, selvudvikling o.a. forklares »interaktionistisk«?

Men at en afhandling giver anledning til sådanne spørgsmål er jo i sig selv en rosværdig ting!

NOTER

1. »Selvbiografien«, af Lise Bek, Sv. Bjerg, L. Bo Bøjesen & J. Lindhardt. Viborg, Forlaget Centrum.
2. Fra 1984. – Artiklerne er omtalt i Vejleskov: »Handling, viden, forståelse«, PPP-serien nr. 50, Danmarks Lærerhøjskole, 1989.